

РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СОЦІАЛЬНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

У статті йдеться про роль громадських організацій у забезпеченні соціальної захищеності студентської молоді в Україні в умовах кризи. Особлива увага приділяється вивченню студентських громадських організацій.

Сучасний стан розвитку суспільства характеризується загостренням соціально-економічної кризи та політичною нестабільністю, що негативно позначається на найбільш уразливих верствах населення. Перш за все, це стосується молоді, яка є найважливішим чинником соціально-демографічного розвитку країни (регіону) і особливо гостро реагує на суспільні зміни. Перехідність, маргінальність, відсутність глибокої життєвої вкоріненості молоді спонукає її до пошукової активності, яка може бути інноваційною, творчою, або, навпаки, асоціальною, девіантною, небезпечною для суспільства. Завдання держави полягає в тому, щоб направити цю активність на благо як самої молоді, так і суспільства в цілому. Тому держава повинна здійснювати певну політику щодо молоді – *державну молодіжну політику*, яка покликана забезпечити реальні умови для всебічного розвитку кожної молодої людини, максимального залучення молоді до політичного, соціально-економічного та духовного життя суспільства, насамперед через участь у різних громадських об'єднаннях. Це сприятиме дієвій адаптації молоді до принципово нових соціально-економічних та політичних умов; відходу від пасивної «споживацької позиції», активізації її позитивного досвіду і творчого потенціалу, формуванні (відродженні) ділової активності і особистої ініціативи.

Особливого значення набуває сприяння адаптації, індивідуалізації та інтеграції у сучасне суспільство *студентської молоді*, яка є найбільш активною та організованою (в межах навчального закладу) частиною молодого населення України.

Активізація людського фактору (в даному випадку, молоді) в умовах кризи повинна проводитися з урахуванням відповідних фінансово-матеріальних обмежень, дефіциту, інфляції в країні. Так, зараз держава поступово втрачає здатність в повному обсязі вирішувати проблеми різних специфічних соціальних груп через нестачу коштів в державному бюджеті (останнім часом фінансування соціально значущих програм складає лише 10% від необхідного обсягу). Це обумовлює актуальність проблеми забезпечення соціальної захищеності молоді в умовах складної фінансової ситуації в країні.

У сучасних дослідженнях приділяється увага вивченню окремих сторін проблеми соціального захисту молоді за допомогою їх активної участі у громадських організаціях. Особливого значення, в даному випадку, набувають досліджень проблем *теорії і практики соціальної роботи* такими українськими і російськими вченими, як О.В.Безпалько, Г.М.Коваль, І.Д.Зверєва, Т.В.Самігіна, Н.В.Кабаченко, І.Б.Іванова, А.І.Андрющенко, Е.І.Холостова, С.І.Грігор'єв, Л.Г.Гуслякова та ін. [1]. Також важливим є вивчення питання *соціального партнерства, залучення підприємств, політичних і суспільних організацій до вирішення соціальних проблем* (У.Николенко, Ю.Сухотіна, Г.Осипов та ін.). У роботах В.Головенька, Ю.Галустян і Н.Комарової висвітлюються деякі аспекти *державної політики щодо розвитку «третього сектору»* (недержавного, неприбуткового сектору). Питання *розвитку недержавних організацій соціальної сфери* вивчається такими вченими, як Р.Кравченко, Н.Кабаченко, О.Васильченко [2]. Проблема молоді та студентства займаються такі українські вчені, як Л.Г.Сокурянська [3], Б.Г. Нагорний, М.Л.Яковенко та ін. [4]

У той же час за наявності значної кількості досліджень майже відсутні роботи, присвячені спеціальному аналізу громадських організацій як активного інструменту соціального захисту студентської молоді. Це пов'язано, перш за все, з тим, що у сфері соціального захисту *практика випереджає теоретичні розробки*: факти практичної

діяльності сфери соціального захисту населення є основою для їх теоретичного усвідомлення, узагальнення і систематизації у вигляді наукових знань. Соціальні перетворення в державі, кризовий стан економіки і зміни у суспільному житті спричинили необхідність появи нових соціальних інститутів (перед усім недержавних), уповноважених реалізувати соціальний захист молодих людей, які відповідають потребам і вимогам суспільства, соціальним запитам юнаків і дівчат.

Мета наукового дослідження полягає в визначенні ролі громадських організацій у забезпеченні соціальної захищеності молоді в Україні.

Молодь розглядається як специфічна соціально-демографічна група суспільства, яка за своїм складом дуже неоднорідна, має внутрішню диференціацію, визначається особливостями діяльності, способом життя, динамічністю та інноваційним потенціалом [5]. Стан цієї суспільної групи може бути окреслений як перехідний [6]. Тому в умовах кризи молодь потребує у соціальному захисті з боку держави перед усім за допомогою проведення ефективної *соціальної політики*.

Поняття *«соціальна політика»* не має в сучасній, в тому числі й вітчизняній науці більш-менш усталеного визначення. З багатьох відомих визначень найбільш поширеним вважається розуміння *соціальної політики* як діяльності держави, направленої на управління розвитком соціальної сфери суспільства, на задоволення інтересів і потреб населення [7]. *Основними елементами соціальної політики* є соціальне забезпечення, соціальне управління, соціальна робота та соціальний захист.

Під *соціальним захистом* населення розуміється система принципів, методів, законодавчо встановлених державою соціальних гарантій, заходів і закладів, які забезпечують оптимальні умови життя, перш за все, матеріальні (рівень і якість життя) і соціальні [8]. Для забезпечення соціального захисту населення застосовується комплекс інструментів, серед яких виділяють пасивні і активні.

Пасивні інструменти покликані надати соціальну підтримку тим громадянам, які опинилися в *тяжкій життєвій ситуації*, що об'єктивно порушує їх нормальну життєдіяльність. Причинами її виникнення можуть стати: хвороба, інвалідність, травматизм, відсутність житла тощо. Так з'являється категорія *«незахищені верстви населення»*.

Активні - направлені на попередження ситуацій, які загрожують добробуту людини, а також на стимулювання активності людини. Здійснюється у вигляді соціального страхування, програм зайнятості, охорони здоров'я тощо. У цій роботі ми особливу увагу приділимо саме активним інструментам соціального захисту сучасної молоді, таким як соціальне партнерство держави та недержавних молодіжних організацій та ін.

Соціальна політика диференціюється відповідно до статевовікових категорій громадян. Так, вирізняють соціальну політику щодо дітей, сім'ї, молоді. До основних функцій *державної молодіжної політики* належить: створення гарантованих соціально-економічних, політичних та інших необхідних стартових умов для молоді; реалізація проблем, інтересів та запитів молоді, враховуючи аналогічні інтереси інших соціальних груп суспільства; координація зусиль усіх державних органів, організацій, рухів, різних соціальних інститутів суспільства по забезпеченню умов для розвитку і самореалізації молоді [9]. За таких обставин можна стверджувати, що державна молодіжна політика спрямована, з *одного боку*, на відтворення робочої сили, а з *іншого* – на соціалізацію особи, її адаптацію, індивідуалізацію та інтеграцію у суспільні відносини.

Особливого значення набуває той факт, що молодіжна політика повинна реалізовуватися, перш за все, за рахунок ініціативи і діяльності самої молоді, оскільки це стосується, як її власних, так і суспільних інтересів. Одним із шляхів її реалізації є *державна молодіжна політика стосовно молодіжних організацій*, тобто *недержавних організацій (НДО) або організацій «третього сектору»*.

Слід зазначити, що сучасне *громадянське суспільство* представляють у вигляді трьох невід'ємних складових, які дають змогу виділити основні інститути, що функціонують в ньому. Так, *перший сектор* – державний (органи державної влади на всіх рівнях, а також всі види державних підприємств і організацій). *Другий сектор* – комерційний (бізнес-сектор): недержавні прибуткові організації. *Третій сектор* – недержавний, неурядовий, незалежний, некомерційний, неприбутковий, благодійний, сектор добровільної активності [9]. Політика нашої держави повинна бути направлена на ефективну взаємодію держави, бізнес-структур та недержавних організацій. Це буде сприяти підвищенню соціальної захищеності молоді шляхом цілеспрямованого використання фінансової підтримки держави для вирішення проблем конкретних соціальних груп, а також залучення ресурсів бізнес-структур і недержавних організацій для реалізації державних соціальних програм.

Зараз в Україні зареєстровано більше 20 тисяч недержавних організацій (НДО) або організацій «третього сектора». Це організації, що діють в міжнародному просторі (Міжнародна організація праці, Дитячий фонд ООН), на національному рівні (Союз інвалідів), на регіональному, обласному або міському рівні [2]. *Причинами розвитку НДО у соціальній сфері України є:* криза системи соціального захисту; прагнення людей реалізувати свої інтереси та задовольнити наявні потреби; намагання знайти інших людей, що мають аналогічні проблеми. НДО керуються у своїй діяльності такими законодавчими актами, як Конституція України, чинні закони України «Про об'єднання громадян», «Про благодійництво та благодійні організації», «Про молодіжні й дитячі громадські організації» та ін.

Закон України «Про об'єднання громадян» зазначає, що *«об'єднання громадян це добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод»* [10,1]. Незалежно від назви (рух, конгрес, асоціація, фонд, спілка тощо) об'єднання громадян визнається *політичною партією або громадською організацією*.

Громадською організацією є об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національних, культурних та інших спільних інтересів.

За даними довідника Творчого Центру «Каунтерпарт» найбільш типовими видами діяльності українських громадських організацій у соціальній сфері є: *захист інтересів населення та їх лобювання - 2,9%; робота з жінками - 3,0%; реабілітація, охорона здоров'я - 6,8%; розв'язання проблем інвалідів - 7,8 %; вирішення проблем сім'ї, дітей, сиріт - 7,6%; робота з молоддю - 5,4%* тощо [11].

Найбільш типовими видами діяльності українських НДО по відношенню до молоді є захист прав і інтересів молодих людей, проведення тренінгів і консультацій, освіта і розповсюдження важливої інформації, вирішення соціальних проблем, освітня діяльність, профілактика девіантної поведінки та негативних явищ серед молоді ін. Крім того, громадські організації беруть участь у реалізації місцевих соціальних програм, спрямованих на соціальний захист та розвиток молоді.

Організації «третього сектора», надаючи соціальні послуги молоді, можуть використовувати такі ресурси як волонтерську працю, ініціативність і активність членів організації, альтернативні матеріальні ресурси у вигляді пожертвувань, грантів, членських внесків, доходів від власної підприємницької діяльності тощо. Це дозволяє недержавним організаціям якісно, ефективно і результативно працювати з молоддю; динамічно і гнучко реагувати на їх потреби.

За результатами національних моніторингових опитувань, проведених у 1992-2008 роках Інститутом соціології НАН України (Є.Головаха, Н.Паніна) [12], у 2004 році «переважно довіряють» недержавним організаціям 12,2% опитаних, у 2006 році – 10,3%, а у 2008 році – 15,0%. При цьому частка людей, які зовсім не довіряють організаціям «третього сектору» знизилась з 27,3% у 2004 році до 19,3% у 2008 році. Варто звернути

увагу, що **індекс довіри українського населення** (середній бал: шкала 1-5 балів) до недержавних організацій (благодійних фондів, громадських асоціацій та об'єднань) у 2004-2006 рр. залишався незмінним (2,4), але потім почав зростати і у 2008 році становив вже 2,6. Так, індекс довіри населення до недержавних організацій в 2008 році є *вищим*, ніж індекс довіри політичним партіям (2,2), Верховній Раді (2,3), страховим компаніям (2,3), міліції (2,4); і *нижчим*, ніж індекс довіри сім'ї і родичам (4,6), колегам (3,5), церкві (3,5), засобам масової інформації (2,9).

У той же час дуже цікаво порівняти індекс довіри українського населення до організацій трьох секторів громадянського суспільства. Індекс довіри керівникам державних підприємств у 2008 році становить 2,6 (у 2006 році – 2,7); приватним підприємцям – у 2008 році становить 2,7 (у 2006 році – 2,6); організаціям «третього сектору» - у 2008 році 2,6 (у 2006 році – 2,4). Тобто ми бачимо незначне зростання рівня довіри населення до приватного та недержавного сектора і рівня недовіри до державних інституцій та закладів. Зараз цілком довіряють керівникам державних підприємств лише 1,1% опитаних (у 1995 році – 3,0%, у 1999 році – 2,2%, у 2005 році – 1,5%). Так, аналіз результатів дослідження показав, що разом із зростанням недержавного сектору громадянського суспільства зростає і рівень довіри населення до недержавних організацій.

На запитання «Членом якої з громадських або політичних організацій Ви є?» у 2008 році 83,3% респондентів відповіли «не належу до жодної з громадських, політичних організацій та рухів» (у 1994 році – 82,2%; у 2004 році – 83,8%). Негативні відповіді протягом 11 років є достатньо стабільними, тобто приблизно 80% всього населення України не є членами недержавних організацій. При цьому в 2008 році 2,8% опитаних відповіли, що вони являються членами політичних партій (у 1994 році – 0,7%, у 2002 році – 2,2%, у 2005 році – 2,5%, у 2006 році – 4,6%). 2,6% респондентів беруть участь в об'єднаннях за фахом; 2,2% - в клубах по інтересах. Лише 1,6% опитаних є членами студентського співтовариства або молодіжної організації (у 1994 році – 1,7%; у 2002 році – 1,8%; у 2005 році – 1,3%; у 2006 році – 1,4%). Так, відсоток участі в студентському співтоваристві або молодіжних організаціях зростав до 2000 року (2,0%), потім почав різко знижуватися, проте, починаючи з 2006 року, спостерігається тенденція до його зростання. Найменше опитаних українців приймають участь у нетрадиційних профспілках (0,4%). Тобто ми можемо спостерігати наявність дуже невеликого відсотка людей, які активно приймають участь у різних громадських організаціях, особливо у студентських та молодіжних організаціях (хоча є тенденція до його поступового зростання).

Слід зазначити, що соціальній захищеності молоді сприяє саме активна їх участь в громадських рухах. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» визначає, що **молодіжними громадськими організаціями** є об'єднання громадян віком від 14 до 28 років, метою яких є здійснення і захист своїх прав і свобод, задоволення спільних інтересів [13]. Держава забезпечує право молоді на створення молодіжних громадських організацій. Правовий статус молодіжних організацій визначається законодавством України.

Молодіжні громадські організації вносять до органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування пропозиції з питань соціального становлення і розвитку молоді. Організації соціальної сфери, особливо служби для сім'ї, дітей і молоді здійснюють фінансування програм і проектів молодіжних громадських організацій, що сприяють соціальному становленню і розвитку молоді та реалізації її суспільно корисних ініціатив.

Особливого значення набувають саме **студентські організації та об'єднання**, які функціонують у вищих навчальних закладах України та представляють інтереси студентської молоді. При цьому дві з них претендують на офіційне представництво студентської громади – **професійна спілка студентів** та **органи студентського самоврядування**.

Найбільш впливовими та активно діючими різновидами студентських об'єднань є *профспілки* (секції, комітети тощо), першочерговими завданнями діяльності яких є вирішення соціальних проблем студентства та захист його інтересів перед державою і адміністрацією вищого навчального закладу (ВНЗ). Наприклад, в Приазовському державному технічному університеті (ПДТУ, м. Маріуполь) функціонує Студентська секція профкому ПДТУ, метою діяльності якої є представництво і захист соціальних прав і гарантій студентів, забезпечення необхідних умов для навчання, відпочинку, культурного виховання студентів, розвитку самоврядування [14].

Іншим різновидом студентських організацій є органи *студентського самоврядування*, які вважаються стратегічними партнерами місцевої влади у справі формування та реалізації регіональної молодіжної політики. Найбільш поширеною формою студентського самоврядування є *студентська рада*, яка фактично становить дорадчий орган і є посередником між студентами та адміністрацією ВНЗу. Голова студради зазвичай входить до складу ректорату або Вченої Ради, де він має право підіймати проблеми студентства та брати участь в обговоренні питань, що стосуються інтересів студентів. Діяльність студентської ради спрямована на інтелектуальний, культурний, духовний та фізичний розвиток молоді, підвищення її професіоналізму в сфері науки. Так, в ПДТУ діє Студентський Сенат, який займається захистом прав та інтересів студентської молоді, організацією культурних заходів, реалізацією творчого потенціалу студентів (разом з представниками Студентського Клубу ПДТУ).

Слід підкреслити, що в останній час спостерігається активізація діяльності *студентських трудових загонів*, які створюються у вигляді будівельних, спеціалізованих, екологічних молодіжних формувань, загонів охорони громадського порядку. Вони працюють на багатьох важливих об'єктах господарського, виробничого та соціального призначення, беруть участь у благоустрою міст, прибиранні території та ін. Так, на базі Приазовського державного технічного університету в 2004 році була створена молодіжна громадська організація «Студентські трудові заони ПДТУ». Зараз кількість учасників студентських трудових загонів університету складає приблизно 300 чол. [14].

Отже, держава повинна сприяти забезпеченню оптимальних умов розвитку особистості молоді, створенню соціально-економічних, політико-правових, організаційних гарантій для успішного входження особистості в суспільство та реалізації її творчого потенціалу передусім через всебічну підтримку молодіжного руху. Так, участь в студентському самоврядуванні формує у студентів активну громадянську позицію, соціальну суб'єктність. Під *соціальною суб'єктністю*, в даному випадку, ми розуміємо здатність індивіда до вирішення суспільно значущих завдань, досягнення соціальних цілей, до ефективного використання в своїх цілях соціально-організаційних засобів, суспільних інститутів [15]. Діяльність студентських трудових загонів є одним із напрямків вирішення проблем зайнятості та працевлаштування студентської молоді, а також має велике соціально-виховне значення. Особливого значення набуває відродження *волонтерського руху* серед студентської молоді – добровільного прийняття обов'язків по наданню безоплатної соціальної допомоги, послуг, патронажу над інвалідами, хворими людьми, особами, що опинилися в складній життєвій ситуації. Все це буде сприяти не тільки активізації участі молоді в суспільно-політичному житті місцевої громади, реалізації творчого потенціалу, розвитку ініціативи, але й стане основою для системи саморегуляції у суспільстві.

Таким чином, ми можемо зробити наступні висновки.

Молодь є найдинамічнішою, наймобільнішою і найбільш схильною до новизни частиною суспільства. В умовах кризи вона потребує соціального захисту з боку держави (але не пасивного, а активного). Молодіжна політика повинна реалізовуватися, перш за все, за рахунок ініціативи і діяльності самої молоді, оскільки це стосується, як її власних, так і суспільних інтересів. Взаємодія і консолідація зусиль недержавних (у даному випадку, молодіжних та студентських) організацій, бізнес-структур, виконавських і

муніципальних органів буде сприяти: *по-перше*, підвищенню соціальної захищеності молоді; *по-друге*, ефективному використанню коштів державного бюджету шляхом залучення ресурсів (як матеріальних, так і нематеріальних) організацій «третього сектора» та бізнес-структур; *по-третє*, відходу від пасивної споживчої поведінки молоді, формуванню (відродженню) її ділової активності і особистої ініціативи за допомогою їх участі в різних громадських організаціях.

Література:

1. Яременко О.О. Соціальна політика: теоретико-методологічні основи дослідження процесів формування та ефективності реалізації: Монографія. Статті. Виступи. Інтерв'ю. – К.: Ін-т екон. та прогнозів. НАН України; УІСД ім. Олександра Яременка, 2006. - 480 с.
2. Соціальна робота в Україні: перші кроки./ За ред. В. Полтавця. - К.: КМ Academia, 2000.- 236 с.
3. Сокурянская Л.Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода. – Харьков: Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина, 2006. – 576 с.
4. Нагорний Б.Г., Яковенко М.Л., Яковенко А.В. Студентство і сучасність. - К.: Арістей, 2005. – 164 с.
5. Соціальна педагогіка. Підручник./ За ред. А.Й. Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2006.- 468 с.
6. Танчин І.З. Соціологія. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007.- 351 с.
7. Головатий М.Ф., Лукашевич М.П., Дмитренко Г.А. та інші. Управлінські аспекти соціальної роботи. - К.: МАУП, 2004.- 368 с.
8. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. – К.: ДЦССМ, 2002.- 536с.
9. Тюптя Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика. - К.: Знання, 2008.- 574 с.
10. Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992 р. (зі змінами та доповненнями на 4.02.2005 р.). // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1992.- № 34.
11. Довідник неурядових організацій України./ Творчий центр Каунтерпарт. – К., 1998. – 519 с.
12. Головаха Є., Паніна Н. Українське суспільство 1992-2008: Соціологічний моніторинг. – К., 2008. – 85 с.
13. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 1.12.1998 р. (зі змінами та доповненнями на 13.12.2001 р.). // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1999.- № 1.
14. Плакіда Р.М. Тенденції сучасного розвитку студентського руху Донецької області.// Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Українська державність: історія і сучасність». – Маріуполь: Маріупольський державний гуманітарний університет, 2008. – С. 165 -166
15. Григорьев С.И., Гусякова Л.Г., Гусова С.А. Социология. Основы модернизации социального знания. – М.: Гардарики, 2006. – 235 с.

В статтє идєт рєчє о ролє общєственнєх организацій в обеспєчении социальной защищенности студенческой молодежи в Украине в условиях кризиса. Особое внимание уделяется изучению студенческих общественных организаций.

The article is dedicated to the problems of role of public organizations in forming of social protected of student young people in Ukraine in the conditions of crisis. The special attention is spared the study of student public organizations.